

lehetnek, ezért számos területen potenciális terápiás lehetőséget jelentenek.

Irodalomjegyzék

- Erdei Anna: A természetes és a szerzett immunitás evolúciója és egymásra épülése. *Magyar Tudomány* 2004, 10: 1072.
- Falus András – Buzás Edit – Rajnavölgyi Éva: *Az immunológia alapjai*. Semmelweis Kiadó, Budapest, 2007.
- Flajnik, M. F.: Comparative analyses of immunoglobulin genes: surprises and portents. *Nature Reviews Immunology* 2002, 2: 688–698.
- Gergely János – Erdei Anna: *Immunbiológia*. Medicina Könyvkiadó, Budapest, 2006.
- Márkus Róbert, M. A.: Az immunrendszer védelmi rendszerei Darwin evolúcióelméletének tükrében. *Magyar Tudomány* 2009, 9: 1093.
- Muyldermans, S.: Single domain camel antibodies: current status. *Reviews in Molecular Biotechnology* 2001, 4: 74. *Single-domain antibody*. (2011. május 19.). Forrás: Wikimedia Foundation, Inc.

Ártó mítoszok az epilepszia megítélésének hátterében

Számos tanulmány, orvostörténeti munka foglalkozik az epilepszia kultúrtörténetével, régi korok betegségmagyarázatával, az ismeretlen, érthetetlen betegség gyógyításának mágikus módjaival. Kevés olyan kórkép van, aminek ilyen nagyszámú elnevezése van, melyek javarészt ijesztőek, félelmet keltőek. Morbus lunaticus, morbus demonicus, stigmata diaboli, nyavalyatörés, frász, rossznyavalya, eskór, ördög-görcs, herkulesi kór, szűfogás, nehézség, nehézkór, Bálint-kór, epilambanein (felgöngyölődés), az egyiptomi nesejet (Istentől jövő veszély) vagy morbus comitialis. Minden kor a maga ismeretei, világképe alapján foglalkozik vele. Természettudományos ismeretek hiányában a betegségmagyarázatok is az adott kor világszemléletét tükrözték. A különböző kultúrkörök mítoszai azonban a helyi sajátosságok ellenére három alapvető érzelmi beállítódásban megegyeztek:

- félelem a betegségtől
 - a betegség okozta szégyen, titkosítás
 - diszkrimináció, amit izolálódás követ.
- Ennek a hármas tagozódásnak a gyökereit,

okait szeretném bemutatni a koronként változó, gazdag hiedelemvilágon, betegségmítoszokon keresztül.

A félelmetes

A legrégebbi források a mezopotámiai betegségleírások; akkád nyelven írnak le drámai módon egy típusos másodlagosan generalizálódt epilepsziás rohamot. Az egyiptomi hieroglifák istenektől származó veszélyként ábrázolják. A démoni eredetet már az Ájurvéda-tradíció is említi, a híres hindu orvos, Sushuruta Kr. e. a VI. században leírta az epilepszia különböző formáit. Azt írja: „a beteg sötét természeti erőkre gondol a roham alatt”. A betegség okaként elsősorban a hideg és nedves természetű Holdról érkező, külső transzcendentális erők általi megszállást fogalmaztak meg. Az ókori ember feltehetően észlelte a kozmikus változásokat, a Hold-ciklust – például a telihold rohamkiváltó szerepét, a gyakori női ciklussal összefüggő ún. katameniális rohamok visszatérő jellegét –, vagyis a betegség összekapcsolása a Holddal bi-

1. ábra. Krisztus meggyógyít egy epilepsziást. Freskó, XI. század. Überlingen, Goldbach-kápolna

zonyos empirikus tapasztalaton alapult. Korai elnevezése a *morbis lunaticus* erre utal. A hold démoni szerepe az ókori római és görög kultúrkörben is megmarad, hiszen a 28 napos holdfázisokat ők is észlelték már. A hermetikus írásokban Hermész Triszmegisztoz megállapítása szerint: „Ami fent van, az lent is, ami lent, az fent is.” Ez a kozmológiai gondolkodás arra utal, hogy azt tartották, az emberben megismétlődnek a kozmosz szabályai. A theurgikus szemlélet még uralkodó, a betegségek isteni, démoni eredetűek. Úgy gondolták, az epilepsziást Szeléné, a Hold istennője sújtja, de megjelenik Mars és Hekaté is, akik a roham és az alvilág metaforáit kapcsolják a betegséghez. A külső démoni erő villámszerűen lesújt, leteperi, görcsös viaskodásba kezd a megszállott beteggel, majd legyőzi, magatehetetlenné teszi. A roham utáni mozdulatlanság, magatehetetlenség a külső szemlélőben halálélményt hoz a felszínre, ami ijesztő és félelmetes.

Az epilepszia gyógy módjai is igazolják a betegséghez való negatív ókori hozzáállást. Sokszor a gyógy módok a betegség tüneteinek is drámaiabbak voltak. Szerepeltek köztük például a koponyába fúrt lyukak – trepanáció –, amelyeken keresztül a szellemeknek kellett távozniuk. A rómaiak úgy gondolták, hogy a gladiátorok vére, a

kutya vizelete vagy az emberi epe megivása gyógyító erejű, a foka péniszének nyakba lógatása pedig segíthet megelőzni a rohamokat. Az egyiptomiak mellett ők is alkalmazták a koproterápiát.

Az arab, muzulmán világ ártó dzsinnek, gonosz szellemek általi megszállásnak tartja a betegség megjelenését. A korai kereszténység korában félelmetes szent betegséggé transzformálódott – innen származik a *morbis sacer* elnevezés. A Bibliában számos utalást találunk a betegségről. Ismertek és jól dokumentáltak Szent Pál gyakori epilepsziás rohamai. A leírások szerint eksztatikus rohamai voltak. Vélhető, hogy Júdás is epilepsziában szenvedett, őt Jézus gyógyította. A Limbourg testvérek által készített későbbi képen Jézus egy epilepsziás rohamot elszenvedő fiúból űzi ki a rossz szellemet, ami fekete sárkány formájában távozik a fejéből. A „szent betegség” elnevezés azon a megfigyelésen is alapulhatott, hogy a halántéklebeny-epilepsziások között gyakori a fokozott spiritualitás és vallásosság, rohamaik kapcsolódhatnak vizuális és akusztikus hallucinációkkal. A betegek 2–4%-ánál, főleg jobb oldali temporális epilepsziában roham alatt vagy utána eksztatikus érzések tapasztalhatók.

A középkorban felerősödtek a boszorkányság és a mérgeztetési elméletek – számos epilepsziás beteg eshetett az inkvizíció áldozatául, hiszen a betegség ördögtől való, erre utal a *stigmata diabolica* megnevezés.

A középkori exorcista rituálék alanyai javarészt epilepsziások és pszichiátriai betegek voltak. Az 1487-ben kiadott *Malleus Maleficarum* részletes ördögűző módszereket tartalmaz, az epilepsziások büntetését írja elő. 1621-ben Thomas Willis *Animal Spirits* című munkájában isteni, démonikus és Hold-eredetűnek írta le a betegséget. A középkori Franciaországban „grand mal”-nak (nagy betegségnek, nagy bajnak) nevezik a rohamot. A reformáció sem hozott lényeges változást, hiszen a *morbis diabolicus* elnevezés magától Luther Mártontól származik. A XVII. század fára festett Votive tábláin a betegséget vagy a védőszenteket áb-

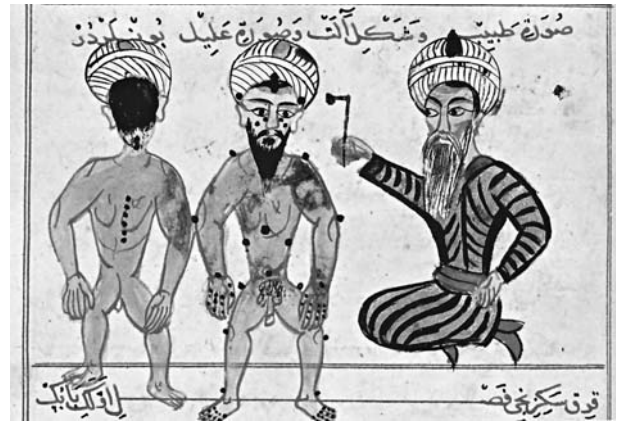
2. ábra. Mateoci mester: Nyavalytörős és Szent Bálint (részlet), XV. század

rázolták, s templomokban vagy a zarándokutak állomásain helyezték el őket. Védőszentjeik, Szent Vitus, Szent Valentin képesek voltak a megszálló szellem kiűzésére, Szent Bibiána epilepsziások közé zárva tanulta meg gyógyításukat. A betegek számos védőszenhez fordulhattak, Szent Severin, Ubald, Bernard, Cyrakus, Dymphna segítette őket.

A magyar hiedelemvilágban is a démoni, ördögi megszállottság a vezető motívum. Könyves Kálmán és Szent László legendáriumában is sok adatot találunk a kultikus gyógymódokra, elsősorban az ártó szellemek elleni amulettek, gyűrűk hordásában. Sajátos rítus volt például a betegség elásása vagy kenyérrre írt démonúzó szöveg megevése. A görcsölő beteg mellett gyakran gödröt ástak, és a rohamozó nyálát elásták, vagy ostyában felfogva megetették vele. A tudós Pápai Páriz szárított varjújával, akasztott ember csontjával való gyógyítása is riasztó hiedelemvilágra utal. A hagioterápia (szent tárgyak használata) mellett undort keltő gyógyszerrel, ürülékkel, vizelettel gyógyították a félelmetes kórt.

Amerikában a prekolumbián azték és inka kultúrákban Poma de Ayola krónikáiból ismerjük az epilepsziát. Az inka birodalomban is megjelenik a Hold szerepe, a halál képe, a betegséget „aya huayrá”-nak, a halál leheletének hívták, vagy Tucin, az éjszakai madár támadá-

3. ábra. „Menj ki, tisztátalan lélek, ebből az emberből.”
Miniatura III. Ottó evangéliumból

4. ábra. Kezelés tüzes vassal.
Oszmán kézirat Abulcasis nyomán, XV. század

sának tartották. Újholdkor, teleholdkor tüzes rítusokkal próbálták a betegeket gyógyítani, kiűzni belőlük az ártó szellemet. Az Andok és Peru indiánjai azt tartották, hogy haragos ősök küldenek halálos szelet, ami epilepsziát okoz, mert a beteg megtörte a tabut. A testet megszálló gonosz vagy ördögi lélek, a halál lehelete görcsökben fejezi ki a megszállást. Az azték kultúrában sok isten és istennő származott egyszerű emberektől, például a gyermekágyban meghalt nők istenné váltak, és ők okozzák boszszúból a gyerekek epilepsziáját. Az inka uralkodók között is volt epilepsziás, Capac Yupagui uralkodó felesége is súlyos rohamokban szenvedett. Még a XVIII. században is, egy híres mexikói orvos, Pedro da Horta 1754-es nagy összefoglaló munkájában a betegség hármaskörét fejtegeti: az epilepszia lehet naturális, szupernaturális és transzcendentális eredetű. Prognózisa szerint a betegek megvakulnak, elbutulnak.

A XIX. század kutatásai, elsősorban Jackson és Gowers eredményei az agykéreg működésavarát igazolták, de a XX. század elején a kor tudományos élete mindent fertőzésekből eredeztetett. Powers dolgozta ki a bacillus epilepticus, epileptococcus teóriáját, úgy tartotta, hogy a vastagbélben tenyésző bacillus okozza a kórt, ezért több évtizeden át 780 beteg vastagbélét távolították el vagy reszekálták.

Korunkban főleg az afrikai kontinensen, a harmadik világ területén élnek még ártó mítoszok. Ugandában a néphiedelem ma is úgy hiszi, hogy az epilepsziát egy gyík okozza, ami a fejben köröz, és szédülést okoz, amit általában roham követ. Malawiban a betegséget egy bogárnak tulajdonítják, ami a beteg hasában mo-

5. ábra. Szent Benedek kiűzi az ördögöt a megszállott fejéből. Rézmetszet, 1579

zog. Marokkóban az epilepsziában szenvedőket „mejnun”-nak hívják, a dzsinnek által megszállottaknak, Szenegálban ugyanígy dzsinneként emlegetik őket. A megszállás alatt erős görcs rázza a testet, és a természetfeletti médiumként használja áldozatát. A melanéz kultúrában haragos ősök vagy ördögi lélek szállja meg a beteget. Zimbabwében a bantuknál és Madagaszkáron hasonló a tradíció.

A betegség mint büntetés és szegény

Miután a rohamokat magyarázni nem tudták, korán jelentkezett a következtetés, hogy a betegség büntetés. Az elkövetett bűn lehetett a tilalmak átlépése, a szabályok áthágása, a tabuk megszegése vagy az ősök bűneinek továbbvitele. A Talmud szerint a betegség főleg szexuális vétkek eredménye, a navajó indiánok szerint incestuosus bűnök következménye. Az incestus több helyen is felbukkan, az egyik védőszent, Szent Dymphna is azért válhatott segítőtvé, mivel apja lefejeztette, miután nem akart vérfertőző kapcsolatra lépni vele. A betegek és családtagjaik a bűnösnek ítélt háttér miatt titkolni próbálták bajukat. A tiltott vágyak miatt az aztékoknál is inkább büntetés a betegség, de a szülők is okozhatnak rossz életükkel gyermeküknek epilepsziát. Afrika számos részén is

úgy tartják, az epilepsziát az ősök szellemének haragja okozza a szokások megtörése miatt. Gyakran ma is ez akadályozza a gyógyszerek alkalmazását. Amikor valaki rohamtüneteket mutat, először tradicionális varázslóval vagy pappal beszélnek a feloldozásért. A megszállótól való megszabadítás különböző rítusokkal történik, ami sokszor sokba kerül a családnak. Ha ezek nem sikerülnek, a család szegényet érez, és titkolózni kezd.

Diszkrimináció, kiközösítés, izoláció

Hammurápi törvénykönyve előírta, hogyha kiderül a megvett rabszolgáról, hogy epilepsziás, vissza lehet vinni, és az ára visszajár, mert az epilepsziás rabszolga értéktelen. A Talmud szerint epilepsziás ember nem lehet rabbi, ha az asszonyról kiderül a betegség, az válóok. Majmonidész szerint nem tanúskodhatnak, mert az epilepsziás nem mond igazat, és nem beszámítható. A római korban abbahagyták a tanácskozást a szenátusban, ha valaki epilepsziás rohamot kapott, ugyanis úgy gondolták, ez intő jel az istenektől. Ezért a rómaiak az epilepsziát *morbis comitalis*nak hívták, hisz az epileptikus roham tönkretette a *comitiát*, azaz a tanácskozást, a roham rossz ómen volt.

A késő középkorban az epilepsziát démoni és fertőző betegségnek gondolták, ezért a beteget eltiltották a szentáldozástól, nehogy megszenteltelítse és megfertőzze a kupát és a tálalt. Az a képzet, hogy az epilepszia fertőző, túlélte az évszázadokat, Ruahában ma is külön telepeken élnek az epilepsziások. A betegek sok-

6. ábra. A betegség kiűzése a laboratóriumban. Rézmetszet, XVII. század

szor viselték az őrültség stigmáját, kerülték, izolálták őket. Közismert tény, hogy Pinel szabadította meg láncoktól a közösen bebörtönzött pszichiátriai betegeket és epilepsziásokat.

A stigmatizáló gondolkodás nemcsak a régi korokban és a fejlődő világ területén érvényesül; az Egyesült Nemzetek számtalan tagállamában a 70-es évekig döbbenetes megítélése volt az epilepsziának, például nem volt választójoguk. Indiában nem házasodhattak, megvetettek voltak. Korunkban a pszichoszomatikus orvoslás egyik ismert alakja, a német

spirituális természetgyógyász, pszichoterapeuta Rüdiger Dahlke *A lélek nyelve: a betegség* című könyvében arról ír, hogy az epilepszia feltétlen a pszichiátriai betegségek közé tartozik, a roham alatt a tudat egy másik, nem tudatos síkkal csap össze, a betegekben felhalmozódott düh akar előtörni, a szájuk is a dühtől habzik, zuhanásukban megadják magukat az ismeretlen hatalomnak. A roham kegyetlen harc. A roham alatti bélsárürítés pedig Hádész birodalmára enged következtetni. A duzzasztógát átszakadásához, a földrengéshez hasonlítja a betegséget és a rohamokat. Ezzel a XX. századi irodalom tovább bővíti az ijesztő, démoni, militáns, katasztrófális metaforák körét. Azt mondhatjuk, hogy a félelmet keltő, szégyent okozó, stigmatizáló elméletek, ártó mítoszok átöröklődtek, a betegség megítélése ötezer év

8. ábra.
Füssli, J. H.:
Őrült Kata, 1806.
Az epilepsziát az
elmebetegségek
közé sorolták

7. ábra. Id. Pieter Bruegel: A betegség kimetszése, XVI. sz. Saint-Omer

alatt nem sokat változott. Talán a kollektív tudattalan tartja fogva ezeket a babonákat, mítoszokat, talán az ismeretek hiánya.

Susan Sontag *A betegség mint metafora* című híres munkájában elsősorban a rákról ír, de a könyv bevezető gondolatai minden betegségre érvényesek: „A betegség az élet sötét oldala, a kínosabbik, a terhesebb állampolgárság. Ugyanis minden ember kettős állampolgársággal születik, egyaránt polgára az egészség és a betegség birodalmának. Bár mindannyian szívesebben használjuk az egészség útlevelét, előbbutóbb valamennyien rákényszerülünk, hogy ha rövid időre is, de átlépjük a másik királyság állampolgárának szerepébe. E könyvben nem azt szeretném leírni, hogy mit jelent a valóságban, ha az ember átköltözik a betegség birodalmába, hanem azt, hogy miféle, embert büntető, illetve bizalmas képzetek tapadnak hozzá. Könyvem tárgya nem a betegség maga, hanem a betegség átvitt értelmű és metaforikus alkalmazása. Az én véleményem szerint a betegség nem metafora, és a betegséghez való emberi viszony legigazabb változata – egyben a betegség elviselésének legegészségesebb módja is – az, amely a leginkább meg van tisztítva a metaforikus gondolkodás elemeitől. Tudom, szinte lehetetlen feladatra vállalkozik, aki előítéletek nélkül szándékozik letelepedni a betegség birodalmában, ahol a tájat baljós metaforák népesítik be.”

DR. HORVÁTH ÁGNES
neurológus, Szombathely